

Данильчук В. Р. Остарбайтеры из Ровенщины: источниковая база исследования

В статье проанализированы разные по происхождению, информационному потенциалу источники, которые стали основанием исследования проблем вывоза населения Ровенской области на принудительные работы в Третий рейх, особенностей пребывания за границей и последующей репатриации. Охарактеризовано главные тематические источники – архивные материалы, региональные периодические издания оккупационного времени, сборники изданных документов и воспоминания остарбайтеров.

Ключевые слова: остарбайтеры, немецкий оккупационный режим, репатриация, Третий рейх, Ровенщина.

Danylchuk V. R. Ostarbeiters from Rivne: source base of research

Different origin and informative potential sources that have become background of research on export population from Rivne for forced work in the Third Reich, the abroad features and subsequent repatriation are analyzed in the article. The basic types of thematic historical sources, including archival materials, regional periodicals of occupation period, collections of published documents and Ostarbeiters' memories are characterized.

Keywords: ostarbeiters, the German occupational regime, repatriation, The Third Reich, Rivne region.

УДК 9301: 94 (477.8)

А. В. Ніколаєнко

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКИХ ФРОНТОВИКІВ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ РОКІВ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941–1945 рр.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті проаналізовано основні підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до проблеми морально-психологічного стану українських фронтовиків в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.). Автором визначаються провідні напрямки досліджень та акцентується увага на малодосліджених аспектах зазначеної проблеми.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, морально-психологічний стан, українські фронтовики, епістолярна спадщина.

Проблема морально-психологічного стану українських фронтовиків років Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) тривалий час залишалася поза увагою вітчизняних та зарубіжних науковців, дослідження в рамках даного хронологічного періоду торкалися здебільш соціально-економічних, політичних, воєнно-стратегічних питань воєнної історії. Внаслідок відновлення державної самостійності України створено умови для відтворення об'єктивної картини трагічних подій Великої Вітчизняної війни, які стали доленосними для українського народу. У трактуванні причин війни, її ходу і наслідків є різні, іноді діаметрально протилежні погляди. Дискусії з концептуальних проблем Другої світової війни продовжуються, і це ще раз засвідчує актуальність дослідження окремих її аспектів, зокрема й вивчення суб'єктивної реальності на основі джерел особистого походження. Актуалізація даної тематики залучила до праці в контексті відповідної проблематики й вчених близького і далекого зарубіжжя.

Хоча вже в роки Великої Вітчизняної війни почалося видання воєнних епістолярних джерел – спочатку у пресі, а 1942 р. вийшла перша збірка листів з фронту, але після війни видавництво цих документів скоротилось і тільки у 70–80-х рр. минулого століття знову поновилось. Треба зауважити, що як в роки війни, так і пізніше, під час видання цих збірок підбір листів був дуже тенденційний. Перевага надавалась листам політпрацівників, комсомольських ватажків, взагалі листам, які містили елементи ідеологічної пропаганди.

Зараз ми маємо змогу зовсім з іншого кута зору оцінити ці документи, і вивчення їх має особливе важливе значення. На відміну від офіційних документів, які зосереджені у центральних архівах та музеях, листи з фронту, які є основою джерельної бази даної теми, розповсюджені по різних архівах, в тому числі і відомчим, й сьогодні зберігаються в редакціях газет та видавництвах. Значна кількість документів була знищена, бо потрапила в графу 5-річного зберігання. Й лише деяка частина зберігається у громадян.

Вивчення фронтових листів допомагає зрозуміти багато аспектів фронтового досвіду, об'єктивна і цілісна реконструкція якого можлива, в першу чергу, за рахунок розширення джерельної бази. Значущість даної теми визначається також потребою у вдосконаленні методики аналізу фронтового листа як специфічного феномена вітчизняної письмової культури військового часу.

Епістолярні джерела періоду Великої Вітчизняної війни стали предметом джерелознавчого аналізу, який включав й часткову характеристику морально-психологічного стану авторів документа, в статтях радянських істориків Б. І. Жучкова [1], В. А. Кондратьєва [2], П. З. Соломатіна [3; 4]. Дослідники проаналізували зміст фронтового листа як масового документа, виокремлюючи основні смислові частини тексту листа: короткий опис ситуації на фронті чи побутових умов, прояви інтересу до життя родини, знайомих, новин населеного пункту, повідомлення, написані з метою заспокоєння, підтримки рідних, прояв патріотичних почуттів, вираження політичних переконань. Разом з тим, у цих роботах наявний вплив пануючих в радянській історіографії догм, ідеологем, цензурних обмежень. Критичний аналіз джерела часом замінювався звичайним переліком опублікованих листів з частковим переказом їх змісту. Варто зазначити,

що проаналізовані документи є типовими, до основного масиву найчастіше не потрапляли листи 1941 р., на яких відсутня помітка військової цензури.

Одним з перших досліджень радянського періоду, у якому приділялася увага питанням воєнної антропології та психології, стала стаття А. А. Курносова [5]. Проаналізувавши фронтові листи, а також інші джерела особистого походження, дослідник запропонував сприймати їх як важливе джерело з історії повсякденності, котре дає можливість висвітлити не лише побутові умови проживання учасників війни, певні моменти бойових подій, а й ставлення фронтовиків до оточуючої дійсності, духовний зв'язок з родинами, які знаходилися у тилу чи на окупованій території, мотиви діяльності, серед яких зазначаються й особисті, не виключно й шаблонно-патріотичні, політичні.

Н.Л. Клейн [6] визнає листи цінним історичним джерелом, яке розкриває спектр поглядів та переживань учасників війни, але, разом з тим, й обмежує аналіз джерел апріорним прийняттям радянських ідеологем як невід'ємних частин світогляду фронтовиків.

Українські дослідники розпочали аналіз фронтового епістолярного комплексу, залучаючи сучасні конкретно-історичні методи, до прикладу – порівняльний, проблемно-хронологічний, генетичний й філософські, також методи психології, соціології, філології.

М.Ф. Дмитрієнко та І.Н. Войцехівська [7], розглядаючи епістолярій періоду Великої Вітчизняної війни як джерело інформації, підкреслюють, що цінність даного джерельного комплексу полягає саме в можливості поглянути на воєнну ситуацію крізь призму світосприйняття учасника бойових дій, адже стиль подання інформації, пріоритетність тем повідомлень, навіть якщо цитати не пов'язані з прямим виявом певних емоційних переживань, при використанні новітніх методів можуть давати відомості про морально-психологічний стан автора.

Значна група археографічних досліджень присвячена збиранню листів в музеях. До цієї групи можна віднести дослідження українського музеєзнавця В. Сацути [8], де освітлювалися питання створення комплексів фронтових листів в суспільних музеях шкіл і установ, а також проблеми пошуку документів особистого походження в державних, партійних, сімейних архівах і музеях. М.І. Корячок [9] закликає звернути увагу на епістолярну спадщину, що зберігається в архівах України, класифікувати та систематизувати листи, які є безцінним джерелом при використанні біографічного методу.

Л. Рибченко зазначає, що першочергове значення для реконструкції атмосфери життя населення відіграє база оригінальних джерел, до якої включено листи й особисті щоденники воєнного періоду, спогади учасників подій, усні історичні свідчення. Саме джерела особистого походження дали змогу розкрити деякі аспекти морально-психологічного стану воїнів радянської армії, що наступала, та її нового поповнення [10, с. 251-252].

Л.В. Легасова підкреслює, що листи доби воєнного лихоліття розкривають безліч різноманітних питань, але здебільшого висвітлюють саме морально-психологічний, духовний стан людини у складних умовах війни. Авторка даної статті працювала з фондовою колекцією Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», яка налічує понад 5 тисяч листів. Серед них – листи з тилу на фронт, з фронту в тил, з фронту на фронт, авторами їх є і видатні воєначальники, і маловідомі особи, проте ці документи і сьогодні ще вражають тим, що допомагають відтворити навіть не самі події (адже про них чимало сказано істориками), а подих часу, атмосферу того чи іншого епізоду, те, що губиться за скупими рядками офіційних повідомлень і донесень воєнної пори. Музеєзнавча дослідницька практика переконливо доводить: кожен новий лист, що потрапляє до музею, містить величезний джерелознавчий та фактологічний потенціал [11, с.144-148; 12].

Характеризує головну експозицію вже згаданого меморіалу й Т.О. Куцаєва: у Головній експозиції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» серед більше ніж 15 тис. експонатів представлено листи, листівки, щоденники (та їх фрагменти) учасників війни. Серед них принаймні 169 листів написаних на передовій червоноармійцями, партизанами, підпільниками, які брали участь у боях в Україні та за її межами. Група листів належить в'язням гітлерівських таборів - військовополоненим; мирним мешканцям – жертвам війни: школярам блокадного Ленінграду, сиротам, жінці-в'язню концтаборів «Аушвіц» та «Оранієнбург», остарбайтерам (на спец. листівках і один – написаний на черепаці), страченому у Бабиному Яру київському письменнику тощо. А повоєнні твори українських школярів стали спогадами про окупацію. Поряд із ними 37 щоденників, що розповідають про перемовини з оточеними гітлерівцями під Сталінградом; існування в'язнів у найбільшому нацистському концтаборі «Бухенвальд» у 1942–1945 рр.; перевіряння жінки-остарбайтера у 1942–1944 рр. тощо. Листи писані українською, російською, іспанською, чеською та німецькою. Присвячені різним темам і звернені до різних людей, але сенс у них один – розповідь про війну очима пересічної людини [13, с. 100-105].

Помітно зріс інтерес до дослідження внутрішнього світу фронтовиків в контексті напряму історії повсякденності у колі істориків близького зарубіжжя, зокрема російських науковців. Як на нашу думку, слід звернути особливу увагу на випадки вживання у сучасній історіографії країн пострадянського простору комплексного підходу до вивчення джерел по історії Великої Вітчизняної війни. При такому підході фронтові листи аналізуються, по-перше, на предмет їх інформаційних можливостей, а, по-друге, визначається їх місце у ряді інших джерел з історії Великої Вітчизняної війни.

Серед досліджень, спеціально присвячених виявленню інформаційного потенціалу фронтових листів, можна назвати роботи І. Ю. Моїсєєвої [14; 15] і В. А. Сомова [16]. В статтях цих дослідників, що торкаються соціально-психологічні аспекти історії Великої Вітчизняної війни, розкриті особливості гендерного аналізу фронтових листів. Прояви і специфіка соціальних особливостей, на думку автора, в маргінальних середовищах посилювалися, на відміну від нормальної, звичної для людини буденної обстановки. І.Ю.

Моїсєєва висвітлює стан «людини на війні», образ ворога та війни у свідомості учасників, їх систему цінностей. Створити такі психологічні реконструкції дослідниці вдалося спираючись на матеріали фронтових листів.

Сюжети військової повсякденності, відображені в листах з фронту, достатньо докладно розглядалися й в роботах Т. А. Булигіної [17]. На думку Т.А. Булигіної, довгий час цінність фронтових листів як джерел для розуміння людини на війні, для відтворення більш повної історії Великої Вітчизняної війни визначена не була, і в зв'язку з цим фронтові листи виявлялися недостатньо дослідженими. Т. А. Булигіна вважає, що специфічні форми прочитання і аналізу фронтових листів потребують більш детальної розробки [17, с.531-538].

Заслужують на увагу роботи історико-антропологічного та історико-соціального характеру, що базуються на вивченні фронтових листів як історичного джерела, зокрема доробок А. Іванова [18]. Вчений дійшов висновків, що фронтові листи відкривають широку панораму духовного стану військових. На думку автора, фронтові листи демонструють широту змісту і різноманітність логіки побудови сюжету. Зміст листа і його внутрішня логіка зумовлювалась особливими і соціальними чинниками. Звернення до фронтових листів як масовому суспільному явищу дозволяє виявити стійкі дискурсивні практики, властиві воєнному часу, тому суб'єктивність у викладі подій може виступати як позитивна характеристика листів, що допомагає зрозуміти психологію людини на війні. Їх недоліком як документальних джерел, де з різних причин можуть бути присутні замовчування, спотворення, неточності, обумовлені, у тому числі, і настроєм людини. Текст фронтових листів зафіксував уявлення про воєнну дійсність, які формувалися в повсякденному житті, значення, якого фронтовики надавали подіям, що відбувалися у воєнному соціумі.

Елементи фронтового життєвого простору, виявлені в процесі аналізу листів, було систематизовано в категорії, серед яких можна назвати: простір життя на фронті, час і швидкість повсякденного життя, образ інших соціальних реальностей в свідомості автора листа. Категорії фронтової повсякденної діяльності, зафіксовані в текстах фронтових листів, виражають повсякденні взаємодії і міжособові відносини, стратегії фронтового повсякденного життя, а також символічну саморепрезентацію автора листа.

В листах представлені також описи наочного середовища, з яким взаємодіяли фронтовики-автори листів [18, с.19-23].

Н.В. Момотова також приділяє увагу відтворенню аксіологічної системи військовослужбовців за матеріалами епістолярних джерел, наголошуючи на спільних та відмінних рисах ціннісного світу особистостей, які пояснюються різними факторами: умовами діяльності, рівнем освіти, соціальним становищем, громадянською позицією, сукупністю ментальних, спадкових ознак, якостями характеру та ін.[19, с.107-116].

Н.Л. Пушкарев долучається до кола дослідників проблеми становища людини на війні шляхом аналізу джерел особистого походження. Науковець наголошує на необхідності вивчення менталітету фронтовиків, адже ментальні особливості представників різних національностей накладали відчутний відбиток на сприйняття особистістю оточуючої дійсності, реакцію та екстремальну ситуацію, мотиви вчинків [20, с.110-119; 21].

Е.С. Сенявська характеризує воєнно-історичну антропологію як нову галузь історичної науки, що включає широке коло проблем, серед них й відтворення образу ворога у свідомості учасників воєнних дій. Історико-психологічна характеристика учасників Першої світової війни, яка представлена авторкою у статті, дозволяє залучити аналогічні методи та методики до аналізу джерел особистого походження років Другої світової війни [22, с.140-144; 23, с.8-10; 24].

Англомовні дослідники – Й.Г. Альтман [25], В.М. Декер [26] зупиняються на питаннях вивчення епістолярного жанру як такого, застосовуючи підходи різних наук, адже саме різнобічна характеристика дозволяє зробити джерело підґрунтям певної гіпотези. Б. Керолайн [27], Д. Найджел [28] досліджують епістолярії як результат соціальної практики певного історичного періоду, що дає можливість зробити порівняльний аналіз фронтових листів та епістоляріїв мирного часу, що належать до різних епох, й відповідно мають значні відмінності у сприйнятті реалій, мотивації діяльності. Історичний аспект культури написання епістолярію обрано Г.М. Шнайдером [29], який прослідковує інформативність та основні риси англійських писемних джерел XV-XVII ст. особистого походження, що є важливим досвідом дослідження епістолярної спадщини. Використовуючи біографічний метод в науковій роботі, Л. Стенлі [30] узагальнює теоретичну інформацію листів і кореспонденцій, що допомагає відтворити психологічний портрет автора епістолярію.

У статті Е.Шерстяного [31] надається безпосередній аналіз листів червоноармійця німецького походження В.Гельфанда, на основі яких надається різнобічна характеристика внутрішнього світу та вчинків фронтовика.

Таким чином, аналіз ступеня вивченої проблеми дозволяє, з одного боку, констатувати наявність закономірного і стійкого інтересу до об'єкту дослідження, а з іншого - існування серйозних дослідницьких пропусків в його вивченні, перш за все, на рівні регіонального епістолярного комплексу, а також в сфері джерелознавчого синтезу. Залучення нових методів та методик відкриває широкі можливості перед сучасним дослідником. Напрацювання радянського періоду, опубліковані збірки листів є окресленням напрямку розвитку теми, яка почала активно розроблятися вітчизняними науковцями та істориками пострадянського простору. Підґрунтям для такого дослідження слугує доступ до ще неопублікованих архівних документів, зокрема листів 1941 р., які не мають відміток воєнної цензури.

Інтерес зарубіжних науковців до сфери епістолярної спадщини різних історичних періодів засвідчує унікальність епістолярного джерельного комплексу, фрагментарний рівень дослідження епістолярію як

історичного документа, який дає змогу ліквідувати білі плями воєнної історії, особливо в сфері історії повсякденності, воєнно-історичної антропології, воєнної психології. Мова не йде про абсолютно адекватне і повне віддзеркалення свідомості фронтовими листами, а, швидше, про методи аналізу джерел, але саме джерела особистого походження найбільшою мірою наближають дослідника до розуміння ставлення фронтників до війни, внутрішньої структури політичної свідомості та ієрархії цінностей, найхарактерніших дискурсивних стратегій і особливостей відображення відчуттів солдата в листі. Отже, зважаючи на рівень розробки теми, проблема морально-психологічного стану українських фронтників в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) потребує подальшого дослідження.

Джерела та література

1. Жучков Б. И. Письма советских людей периода Великой Отечественной войны как исторический источник / Б.И. Жучков, В.А. Кондратьев // История СССР. – 1961. – № 4. – С.55–69.
2. Кондратьев В. А. О публикации писем советских людей периода Великой Отечественной войны / В.А. Кондратьев // История СССР. – № 6. – 1986. – С. 71–86.
3. Соломатин П. С. Фронтовые письма и корреспонденция в газету «Правда» / П.С. Соломатин // Исторические записки. – 1965. – Т. 75. – С. 243–255.
4. Соломатин П. С. Фронтовые письма и корреспонденции в газету «Правда». 1941 – 1945 г. / П.С. Соломатин // Исторические записки. – 1965. – Т. 75. – С. 244–250.
5. Курносоев А. А. Источники по истории народного сопротивления в тылу немецко-фашистских захватчиков 1941 – 1945 гг. / А.А. Курносоев // История СССР. – 1965. – № 3. – С. 35–45.
6. Клейн Н. Л. Письма – ценный источник / Н.Л. Клейн // Советские архивы. – 1966. – № 4. – С. 65–79.
7. Дмитрієнко, М. Ф. Епістолярій періоду Великої Вітчизняної війни як джерело інформації та об'єкт джерелознавчого дослідження / М. Ф. Дмитрієнко, І. Н. Войцехівська // Сторінки воєнної історії України : Зб. наук. ст. / відп. ред.: Валерій Андрійович Смолій. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 1997. – Вип.6. – 2002. – С. 68-70.
8. Сацута В.М. Листи з фронту в колекції ДІМу [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://museum.dp.ua/article0224.html>
9. Корячок М.І. Із фронтового листування Якова Качури./ М.І. Корячок // Архіви України - 1995. – № 1-3. – С. 42-47.
10. Рибченко Л. Морально-психологічний стан населення визволених територій Лівобережної України у 1941-1943 рр. / Л. Рибченко // Український історичний збірник. – Вип. 11. – 2008. – С. 251-265.
11. Легасова Л. В. Непрочитані листи 1941 року – унікальний джерельний комплекс / Л.В. Легасова // Архіви України. – 2010. – № 2. – С. 144-154.
12. Легасова Л. В. Рік 1941: трагічні і героїчні події (за матеріалами Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років) / Л.В.Легасова, Н.О.Шевченко // Архіви України. – 2011. – № 2-3. – С. 5-13.
13. Куцаєва Т.О. Листи учасників війни — джерела історичної пам'яті. / Т.О. Куцаєва // Збірник Всеукраїнської наукової конференції [«Історія повсякденності: теорія та практика»], (Переяслав-Хмельницький). — Вип. 25. — П-ХМУ, 2010. — С. 100-102.
14. Моисеева И. Ю. «Человек на войне» в солдатских письмах (по материалам фронтовых писем 1941–45 гг.) / И.Ю. Моисеева // Человек и война. XX век: проблемы изучения и преподавания в курсах отечественной истории. Всероссийская научно-практическая конференция, 14-15 мая 2002 г.: материалы. – Омск, 2002. – С. 36–39.
15. Моисеева И. Ю. Тема войны и образ врага: опыт реконструкции по материалам солдатских писем 1941 – 1945 гг. / И.Ю. Моисеева // Век памяти, память века: Опыт обращения с прошлым в XX столетии: сб. ст. – Челябинск, 2004. – С. 186 – 197.
16. Сомов В. А. Письма участников Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. / В.А. Сомов // Вопросы истории. – 2003. – № 8. – С. 131–135.
17. Булыгина Т. А. Письма с фронта как источник истории повседневности в годы Великой Отечественной войны / Т.А. Булыгина // Ставрополье: правда военных лет. Великая Отечественная в документах и исследованиях. – Ставрополь, 2005 – С. 530–540.
18. Иванов А.Ю. Фронтовые письма участников Великой Отечественной войны как исторический источник: (по материалам республики Татарстан): автореф. дисс. канд. истор. наук / Иванов А.Ю. – Казань, 2009. – 24 с.
19. Момотова Н. В. Ценностный мир военнослужащих в письмах с фронтов Великой Отечественной войны / Н.В. Момотова // Социология. – 2005. – № 2. – С. 106 – 131.
20. Пушкарев Л. Н. Человек на войне (источники по изучению менталитета фронтников в годы Великой Отечественной войны) / Л.Н. Пушкарев // Этнографическое обозрение. – 2000. – № 3. – С. 109–121.
21. Пушкарев Л. Н. Источники по изучению менталитета участников войны (на примере Великой Отечественной войны) / Л.Н. Пушкарев // Военно-историческая антропология. – М., 2002. – С. 319–333.
22. Сенявская Е. С. Образ врага в сознании участников Первой мировой войны / Е.С. Сенявская // Вопросы истории. – 1997. – № 3. – С. 140–145.
23. Сенявская Е. С. Военно-историческая антропология – новая отрасль исторической науки / Е.С. Сенявская // Отечественная история. – 2002. – № 4. – С. 135-143.
24. Сенявская Е. С. Человек на войне: опыт историко-психологической характеристики российского комбатанта / Е.С. Сенявская // Отечественная история. – 1995. – № 3. – С. 7-15.
25. Altman J. G. Epistolarity: Approaches to a form / J. G. Altman. – Ohio State UP: Columbus, 1982. – 235 p.
26. Decker W. M. Epistolary Practices. Letter Writing in America Before Telecommunications / W. M. Decker. – Carolina: University of North Carolina Press, 1998. – 285 p.
27. Gender and Politics in the Age of Letter Writing, 1750–2000 / [ed. by Bland Caroline, Cross Mâire]. – Aldershot: Ashgate, 2004. – 280 p.
28. Letter Writing as a social practice (Studies in Written Language and Literacy, V. 9) / Ed. By David Barton and Nigel Hall. – Lancaster University – Manchester Metropolitan University: John Benjamins Pub. Co., 2000. – 262 p.
29. Schneider G. M. The Culture of Epistolarity: Vernacular Letters and Letter Writing in Early Modern England, 1500-1700 / G.M. Schneider. – Newark, DE: University of Delaware Press, 2005. – 388 p.
30. Stanley L. The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences / L. Stanley // Autobiography. – 2004 – Vol. 12 – P. 201-235.
31. Dr. Elke Scherstjanoi. Ein Rotarmist in Deutschland [Die elektronische Ressource:<http://www.gelfand.de/Zeitung/KopieZeitung82/KopieZeitung82.html>]

Николаенко А. В. Морально-психологическое состояние украинских фронтовиков по материалам эпистолярного наследия периода Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.): историографический обзор

В статье проанализированы основные подходы отечественных и зарубежных исследователей к проблеме морально-психологического состояния украинских фронтовиков в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). Автором определяются ведущие направления исследований и акцентируется внимание на недостаточно освещенных аспектах данной проблемы.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, морально-психологическое состояние, украинские фронтовики, эпистолярное наследие.

Nikolaenko A. V. The moral and psychological state of Ukrainian front-line soldiers based on the materials of the epistolary heritage of the Great Patriotic War (1941-1945): historiographic review

The main approaches of domestic and foreign researchers to the problem of moral and psychological state of the Ukrainian front-line soldiers of the Great Patriotic War (1941-1945) were analyzed in the article. The author defines the main directions of research and pay attention to the underexplored aspects of the mentioned problem.

Keywords: The Great Patriotic War, moral and psychological state, Ukrainian front - line soldiers, epistolary heritage.

УДК 929.6:930.1

О. М. Мазепа

ГЕРАЛЬДИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ Р. КЛИМКЕВИЧА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ “УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК”

У статті розглянуто та проаналізовано дослідження Р. Климкевича, які з'явилися на сторінках журналу “Український історик” протягом 1964–1972 рр., що були першими спробами наукового опрацювання міської і територіальної геральдики України в діаспорі. Визначено основні методологічні підходи, джерела, якими послуговувався дослідник при вивченні актуальних проблем українського гербівництва. Встановлено внесок Р. Климкевича у продовження традиції геральдичних досліджень та їх популяризації в діаспорі.

Ключові слова: герб, міська і територіальна геральдика, “Український історик”, Р. Климкевич, Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство.

З початку виходу журналу “Український історик” (далі – УІ) на його сторінках було відведено чільне місце дослідженням допоміжних історичних дисциплін. Протягом 1964 – 1972 рр. у спеціальній рубриці публікувалися розвідки з геральдики, генеалогії і сфрагістики. Особливу увагу привертають дослідження про міську та територіальну геральдику Романа Оріона Климкевича, що був одним із провідних діячів Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства (далі – УГГТ), яке доволі активно функціонувало у 1963–1972 рр. Оскільки власного наукового видання, крім “Записок”, що виходили мімеографічним способом (за допомогою копіювальної техніки), Товариство не мало, більшість досліджень та розвідок були опубліковані на сторінках УІ.

Не зважаючи на численні дослідження, присвячені Українському історичному товариству (далі – УІТ) та його журналу (праці А. Атаманенко, Я. Калакури, Г. Клинової, Ю. Макара, Л. Сакади, А. Хеленюк та ін.), публікації Р. Климкевича на сторінках УІ ще не були об'єктом спеціального дослідження, тому стаття присвячена його внеску у дослідження міської і територіальної геральдики в працях, опублікованих журналі УІТ.

Варто відзначити, що Р. Климкевич був одним із засновників та генеральним секретарем УГГТ, редактором “Бюлетенів” УІТ та УГГТ. Як провідний і фаховий знавець теоретичних проблем гербознавства та інших допоміжних дисциплін, Р. Климкевич написав 100 праць [1]. Це свідчило про плідну діяльність та внесок дослідника у вивчення актуальних проблем міської геральдики, вексилології та сфрагістики.

На даний час діяльність та наукова творчість дослідника залишається малодослідженою, хоча посилення на його статті та публікації часто зустрічаємо в сучасних працях з міської і земельної геральдики України [2, с. 16-17]. В сучасній історичній науці життю та діяльності Р. Климкевича присвячена лише мемуарно-аналітична стаття Л. Винара [3, с. 150-152], а також є згадки в монографії А. Атаманенко, присвяченій УІТ, де дослідниця подала коротку біографічну довідку про вченого на основі його автобіографії [4, с. 433]. Геральдичні дослідження Р. Климкевича, які публікувалися на сторінках журналу “Український історик”, були згадані в праці Л. Сакади. Однак дослідниця оглядово розглянула їх зміст в контексті всіх публікацій з тематики допоміжних історичних дисциплін, не визначаючи їх значення для сучасної історичної науки [5, с. 146-148].

Наукова діяльність Р. Климкевича відома сучасним дослідникам геральдики саме завдяки працям, що були опубліковані на сторінках УІ в 1964 – 1972 рр. Вченим було порушено низку актуальних питань міської і земельної геральдики, висловлено власне бачення щодо тогочасного міського герботворення.